

Χαρίλεια Κουτόβα, Ειρήνη Μαυροκεφαλίδου, Εκπαιδευτική πράξη και πραγματικότητα στους νομούς Ημαθίας και Φλώρινας

Στο νομό Ημαθίας η ένταξη των παιδιών τσιγγάνικης προέλευσης στο σχολείο είναι σχετικά ομαλή, γεγονός το οποίο οφείλεται κυρίως στη μόνιμη εγκατάσταση των Τσιγγάνων στην περιοχή, στις σχέσεις που έχουν αναπτύξει με τους υπόλοιπους κατοίκους και -φιλοδοξούμε- και στη δική μας παρέμβαση. Σε ελάχιστες περιπτώσεις οι μη τσιγγάνοι κάτοικοι της περιοχής αντιδρούν, δηλαδή έχουν προβλήματα με τους Τσιγγάνους. Αυτά βέβαια εξομαλύνονται και με τη δική μας δραστηριοποίηση, αλλά και με τους χειρισμούς των διευθυντών των σχολείων, οι οποίοι στάθηκαν πολύτιμοι πολλές φορές στο έργο μας.

Σε διάφορες συναντήσεις που είχαμε με τους γονείς των παιδιών στα σχολεία -οι τσιγγάνοι, βέβαια, γονείς δεν εμφανίστηκαν, παρόλο που τους προσκαλέσαμε αρκετές φορές- διακρίναμε καλές προθέσεις, αλλά και υπερβολές, προκαταλήψεις, σύγχυση, προβληματισμούς που προκύπτουν από εθνικού ή και ηθικού χαρακτήρα προπαγάνδα. Η κατάσταση περιπλέκεται ακόμη περισσότερο λόγω του μεγάλου αριθμού λαθρομεταναστών που έχουμε στο νομό μας, την ταύτιση των παράνομων δραστηριοτήτων τους με τους Τσιγγάνους, την ξενοφοβία και τη μισαλλοδοξία που έχει κυριεύσει γενικότερα την επαρχία. Ωστόσο, όλοι σχεδόν οι γονείς κατανοούν την αναγκαιότητα της μόρφωσης των παιδιών των Τσιγγάνων και ως μέσο κοινωνικής προόδου, αλλά και για τη βελτίωση των μεταξύ τους σχέσεων. Από την άλλη, συχνά παραπονιούνται ότι τα παιδιά αυτά και ο τρόπος ζωής που αντιπροσωπεύουν αποτελούν πρότυπο για τα δικά τους παιδιά και έχουν μια τάση αμφιλεγόμενη και αμφιθυμική.

Από κει και πέρα, μετά από όλες αυτές τις συναντήσεις στους καταυλισμούς και τα σχολεία με γονείς και παιδιά, το ενδιαφέρον μας στράφηκε περισσότερο στη σχολική τάξη και την εκπαιδευτική πράξη, όχι

τόσο για να καταρτίσουμε καταλόγους, να μετρήσουμε και να συγκρίνουμε στατιστικά στοιχεία κτλ., όσο για να αντιληφθούμε καλύτερα τα προβλήματα, τις αδυναμίες των συγκεκριμένων παιδιών στην επίδοσή τους, να τα συνδέσουμε με τις αιτίες και να προωθήσουμε -φυσικά όπου μπορούμε- λύση.

Προτεραιότητα εξακολουθεί ασφαλώς να μένει η εισαγωγή και η ένταξη των παιδιών στο σχολείο. Εντούτοις, για να εξασφαλίσουμε τη φοίτησή τους, πιστεύουμε ότι πρέπει πλέον να εξομαλύνουμε κάποιες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες. Γι' αυτό το θέμα θα σας μιλήσει περισσότερο στη συνέχεια η Ειρήνη. Όταν, πάντως, καταφέρνουμε και παρακάμπουμε κάποια από αυτά τα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα, τα παιδιά εμφανίζουν φυσιολογική φοίτηση, χωρίς ιδιαίτερες διαρροές και με συνεχή αύξηση των αποφοιτούντων και των απολυτηρίων. Αυτό συμβαίνει και στην Αλεξάνδρεια και στην Ειρηνούπολη και στην Παλιόχωρα και στην Κορυφή και με μεγάλη χαρά το διαπιστώνουμε και μέσα στην πόλη της Βέροιας, στο 7^ο Δημοτικό σχολείο, όπου δεν υπάρχει καμία απολύτως διαρροή. Μπήκαν τα παιδιά, υπήρχε ευαισθητοποίηση του διευθυντή και πλέον φοιτούν κανονικά στις τάξεις. Το μοναδικό πρόβλημα που συναντάμε αφορά την περιοχή της Κουλούρας, όπου υπάρχουν και διάφορα άλλα προβλήματα.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα και εγώ να τονίσω το πόσο σημαντικό είναι, πόσο μεγάλη σπουδαιότητα έχει το γεγονός ότι τα παιδιά παρακολουθούν το νηπιαγωγείο. Το νηπιαγωγείο που άνοιξε ύστερα από δική μας παρέμβαση στην Παλιόχωρα έπαιξε αποφασιστικό ρόλο όχι μόνο στη συνέχιση της φοίτησης των παιδιών και στο δημοτικό σχολείο -γιατί είναι η δεύτερη χρονιά που λειτουργεί-, αλλά και στην αλλαγή της νοοτροπίας των γονιών, κάτι που είναι πολύ σημαντικό για τη συνέχιση της φοίτησης των παιδιών.

Από κει και πέρα, εφόσον η φοίτηση των Τσιγγάνων εξασφαλιστήκε, εφόσον μειώθηκαν οι διαφορές και εξομαλύνθηκαν κάποια πράγματα και άλλαξε και η νοοτροπία των γονέων, το πρόβλημα στο οποίο εστιάζουμε περισσότερο είναι οι επιδόσεις των παιδιών αυτών, οι οποίες κατά κύριο λόγο

εμφανίζονται πολύ χαμηλές. Νομίζω ότι είναι και γνωστό και αποδεικτό ότι δεν υπάρχουν αποκλίσεις στο δείκτη νοημοσύνης, δεν υπάρχουν -διαγνωσμένα τουλάχιστον στα παιδιά στα οποία αναφερόμαστε- κινητικά προβλήματα, προβλήματα αντίληψης, μνήμης κτλ., και φυσικά δεν πιστεύω ότι ο όρος-σύννεφο "μαθησιακές δυσκολίες" αφορά όλα τα παιδιά ρόμικης προέλευσης (αυτό νομίζω είναι μια κοινή τακτική των δασκάλων). Παρόλα αυτά, λοιπόν, ενώ υπάρχει το πνευματικό επίπεδο και όλες οι προϋποθέσεις, τα παιδιά παρουσιάζουν πολύ αργούς ρυθμούς μάθησης, με αποτέλεσμα να υπολείπονται διαρκώς των υπολοίπων παιδιών. Το γεγονός αυτό πιστεύουμε ότι οφείλεται κυρίως στην έλλειψη υποστηρικτικού και τροφοδοτικού οικογενειακού περιβάλλοντος, στις πολιτισμικές διαφορές, ίσως και στη διγλωσσία που εμφανίζουν πολλές φορές, στο εκπαιδευτικό σύστημα διδασκαλίας, ακόμα και στους αδιάφορους εκπαιδευτικούς.

Αντίθετα, όσα παιδιά ήταν τυχερά και παρακολούθησαν νηπιαγωγείο ή έχουν γονείς που γνωρίζουν γράμματα και ήξεραν να τα διαβάσουν ή έχουν δασκάλους ευσυνείδητους και μάχιμους -και έχουμε και τέτοιες περιπτώσεις- εμφανίζουν πολύ ομαλότερη και ταχύτερη μαθησιακή πρόοδο.

Οι εκτιμήσεις μας από τη διδακτική πράξη δείχνουν καταρχάς ότι τα παιδιά της ομάδας στόχου του Προγράμματός μας δεν έχουν συγκεκριμένη προτίμηση σε κάποιο μάθημα. Ωστόσο, φαίνεται να αντιλαμβάνονται και να πραγματοποιούν με μεγαλύτερη ευκολία τις μαθηματικές πράξεις και έννοιες. Στο μάθημα της γλώσσας η πρόοδός τους εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τη δασκάλα της Α' και Β' δημοτικού, καθώς τους λείπουν τα ερεθίσματα και συχνά έχουν ελλιπή γνώση της ελληνικής γλώσσας ή πολύ κακή γνώση και προφορά. Το γεγονός αυτό επιδεινώνεται από τα σχολικά βιβλία, τα οποία επικεντρώνονται μονάχα στη διδακτέα ύλη και είναι ακατάλληλα για προσαρμογή σε νέες σχολικές και διαπολιτισμικές συνθήκες.

Από παρακολούθησεις μαθήματος τόσο σε δημοτικό σχολείο, όσο και στο νηπιαγωγείο, σημειώσαμε τη μεγάλη δυσκολία των παιδιών να εκφραστούν

με ακρίβεια, νόημα και φαντασία. Τα χρώματα που προτιμούν στις ζωγραφιές τους -και θα το δείτε και αργότερα, καθώς από το νηπιαγωγείο που παρακολουθούμε πήραμε και κάποιες ζωγραφιές, για σας δείξουμε κάτι διαφορετικό από στατιστικές, διαγράμματα κτλ.- είναι τα σκούρα και οι ιστορίες και τα όνειρά τους επικεντρώνονται σε θέματα όπως ο γάμος, οι συγγενικές σχέσεις, η πείνα, η ξυλοδαρμία, η αρρώστια, τα φίδια, οι μάγισσες, οι χοροί και τα τραγούδια. Η νηπιαγωγός δεν είχε δώσει ιστοριούλες, απλά ζητήσαμε από τα παιδιά σε τακτά χρονικά διαστήματα να ζωγραφίσουν τι είχαν ονειρευτεί το προηγούμενο βράδυ. Τα περισσότερα από αυτά έγραψαν για φίδια που τους δάγκωναν, για γονείς που ήταν σουρωμένοι, όπως αναφέρουν, και τα χτυπούσαν κτλ. Δεν ξέρουμε ούτε να σας κάνουμε αναλυτική, ούτε τίποτα, απλά νομίζουμε ότι είναι ένας δείκτης αντιπροσωπευτικός. Στις ιστορίες και στις ζωγραφιές τους συνήθως απουσιάζουν τα μυθολογικά και καλλωπιστικά στοιχεία των παραμυθιών. Δηλαδή, μιλάμε για πολύ καθημερινές ιστορίες και πολύ σκληρές ιστορίες τελικά.

Ειδικότερα, από τα ιχνογραφήματα, τις ζωγραφιές και τις ιστορίες των παιδιών του νηπιαγωγείου, χωρίς φυσικά -το επαναλαμβάνουμε- να είμαστε ειδικοί, προκύπτουν νομίζουμε κάποια στοιχεία αριετά προφανή, τα οποία προκαλούν εύκολα συνειρμούς. Επιλέξαμε το ιχνογράφημα, γιατί προκύπτει μετά από ανάκληση συναισθημάτων και εμπειριών και συγκεντρώνει ένα σύνολο από προβολές σχετικές με τις απεικονίσεις που το παιδί κάνει. Μάλιστα αποδεικνύεται ιδιαίτερα περίεργο και αποκαλυπτικό, καθώς τα παιδιά γνήσιας τσιγγάνικης προέλευσης δεν έχουν ανεπτυγμένο το γλωσσικό τους όργανο. Συνεπώς, η ζωγραφική αφήγηση αυτοσχέδιων ιστοριών ή ονείρων -μέθοδος που την εφαρμόσαμε στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου με τη βοήθεια των δασκάλων- αποτέλεσε δίοδο ερμηνείας και προσέγγισης των παιδιών. Κάθε τέτοια δραστηριότητα έδινε στα παιδιά μια ευκαιρία για ψυχική εκτόνωση και συγκινησιακή αποφόρτιση, πολλές φορές και επούλωση κάποιων

ψυχικών τραυμάτων που προέρχονται τόσο από το οικογενειακό, όσο και από το απορριπτικό κοινωνικό περιβάλλον. Η συλλογή και αξιολόγηση, ανάλυση τέλος πάντων, αυτών των ζωγραφιών και ιστοριών σε τακτά χρονικά διαστήματα, αποτέλεσε έναν ξεκάθαρο νομίζω δρόμο για την αποικρυπτογράφηση των δυναμιών και της οικογένειας, αλλά και του πρίσματος με το οποίο τα παιδιά βλέπουν και αντιλαμβάνονται τον κόσμο.

Είδαμε, λοιπόν, ότι στα σχέδια κυριαρχούν τα σκούρα χρώματα, όπως προείπα, το κόκκινο και το πράσινο, που οι μελέτες ερμηνεύουν ως δείγματα κακής προσαρμογής, παλινδρόμησης, αντιθέσεων και επιθετικότητας. Οι μορφές, οι γραμμές, τα σχήματα, οι χρωματικές προσμίξεις είναι χαρακτηριστικά παιδιών με φυσιολογικές νοητικές δομές νοητικών λειτουργιών. Ωστόσο, λείπει η φαντασία, η ποικιλία θεμάτων, η εμφάνιση συμπληρωματικών επιθυμητών λεπτομερειών. Και αυτό νομίζω έρχεται να επιβεβαιώσει αυτό που λέγαμε, ότι, δηλαδή, δεν υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές στην αντίληψη, στο πνεύμα τέλος πάντων.

Γενικότερα, η συχνή παρακολούθηση των μαθημάτων ήταν διαφωτιστική για τις συνθήκες ζωής, αγωγής και εκπαίδευσης των παιδιών τσιγγάνικης προέλευσης. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι στις τάξεις των παιδιών αυτών, τα οποία συνήθως φοιτούν στις παράλληλες τάξεις για τα βασικά τους μαθήματα, επικρατεί δυστυχώς μια γενικότερη αναστάτωση και σύγχυση, καθώς τα παιδιά είναι διαφόρων ηλικιών -υπάρχουν παιδιά από 6-7 χρονών έως 12-, τα παιδιά κάνουν λάθη στη χρήση της γλώσσας, παρουσιάζουν έντονα κενά λεξιλογίου, αδυνατούν να διαχωρίσουν τα σχήματα, τα χρώματα και τα γράμματα της αλφαβήτου, δεν γνωρίζουν τις χρονικές διακρίσεις, δηλαδή ποιο μήνα έχουμε, ποια μέρα, ποια ώρα, εποχή κτλ., η φαντασία τους είναι εξαιρετικά περιορισμένη από την καθημερινότητα της ζωής τους και τους λείπει η συνθετική ικανότητα. Αντιθέτως, παρουσιάζουν μια εμμονή σε μοτίβα και ιστορίες. Επίσης, πολύ συχνά βλέπουμε ότι αδυνατούν να αντιληφθούν τις έννοιες, τους όρους και τις αριθμητικές πράξεις (το πρόβλημα βέβαια ως προς

αυτό εντοπίζεται και στον τρόπο διδασκαλίας). Εμφανίζουν εξαιρετικά αργή μάθηση, ωστόσο εμφανίζουν πρόοδο και αυτό νομίζω ότι είναι καλό και μας δίνει μια ελπίδα. Έχουν φτωχά εκφραστικά, γλωσσικά μέσα, καθώς και πολύ μειωμένα και αργή επίδοση στα διάφορα τεστάκια που μπαίνουν μέσα στην τάξη. Συχνά εμφανίζουν και προβλήματα προσαρμογής, ωστόσο, μόνο κατά τη διάρκεια του μαθήματος. Δηλαδή, στο διάλειμμα, στη γυμναστική, σε διάφορες εκδηλώσεις που κάνει το σχολείο συμμετέχουν με μεγάλη χαρά, ακόμα και στις γιορτές που βλέπουμε ότι δεν μπορούν να απομνημονεύσουν ένα ποιηματάκι, δεν μπορούν να το πουν τόσο καλά, συμμετέχουν πάρα πολύ πρόθυμα και μπορώ να πω ότι συνεργάζονται πάρα πολύ καλά και γίνονται πάρα πολύ καλά αποδεικτά και από τα υπόλοιπα παιδιά.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, εφόσον σε πρώτο επίπεδο καταφέρουμε να φέρουμε τα παιδιά και να τα εντάξουμε στο σχολείο, διατηρώντας βέβαια ειλικρινή σχέση με τους γονείς τους, σε ένα δεύτερο επίπεδο επιβάλλεται να εξασφαλίσουμε την πρόοδο των παιδιών στο σχολείο. Δεν θέλουμε, δηλαδή, να έχουμε μόνο προσέλευση στο σχολείο, να αυξήσουμε το ποσοστό εγγραφών. Χρειαζόμαστε ουσιαστική γνώση και μάθηση. Συνεπώς, προτείνουμε τη μεθόδευση κάποιων αλλαγών και προσαρμογών στο σχολείο, τόσο ως προς το εκπαιδευτικό υλικό που ήδη γίνεται μια προσπάθεια μέσα από το πρόγραμμά μας, όσο και ως προς τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς. Και βέβαια η πρόταση για τους εκπαιδευτικούς γίνεται με κάθε επιφύλαξη -δεν καταδικάζουμε συλλήβδην όλους τους εκπαιδευτικούς, προς Θεού-, αλλά και με την ευχή να βρεθεί η δικλίδα, ώστε να έχουμε και σχολεία, αλλά και δασκάλους ευαίσθητους, ευέλικτους και φιλόξενους κατά κάποιον τρόπο και όχι σχολεία τα οποία θα είναι ελκυστικά λόγω του ότι πριμοδοτούμε κάποια μόρια ή οτιδήποτε άλλο, προνόμια κτλ.

Να σας πω ότι είχαμε φέρει και ένα βίντεο μαζί μας από την εκδήλωση που είχε γίνει στο νηπιαγωγείο της Παλιόχωρας, για το οποίο είμαστε πολύ

περήφανοι, αλλά υπήρχε πρόβλημα να το συνδέσουμε με την τηλεόραση. Αν θέλει το Πρόγραμμα είναι διαθέσιμη η κασέτα. Υπήρχε θεατρική παράσταση, τραγούδια, ποιήματα, είχαμε συμμετάσχει και στις πρόβες, ήταν κάτι πολύ ευχάριστο.

Η εμπειρία μας, λοιπόν, μας οδήγησε στην αναζήτηση οριστικών προσεγγίσεων και στην επίτευξη πιο ρεαλιστικών και αναγκαίων στόχων. Έχουμε πάρα πολύ λίγες διαρροές -και αυτό είναι ένας κοινός τύπος των διευθυντών-, δηλαδή έχουν μειωθεί σε μεγάλο βαθμό οι διαρροές και κατά τη διάρκεια της χρονιάς. Θέλουμε, όμως, να έχουμε ακόμη μεγαλύτερη συνέπεια στη φοίτηση. Στο νομό Ημαθίας δεν έχουμε προβλήματα με τους διευθυντές και τους δασκάλους. Αυτά έχουν εξομαλυνθεί ή έστω υπάρχουν σε πολύ μικρό ποσοστό, τόσο ώστε να μην μας επηρεάζουν. Το ποσοστό, λοιπόν, των διαρροών οφείλεται από και πέρα σε προβλήματα μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον. Είχαμε πάει με τη Χαρά σε σπίτια παιδιών που απουσίαζαν. Εκεί καταλάβαμε τι συμβαίνει: Τα δύο-τρία παιδιά που πήγαιναν στο σχολείο ήταν εκείνα που έπρεπε να προσέχουν τα μικρότερα σε ηλικία αδέρφια τους, ή είχαν κακοποιηθεί το προηγούμενο βράδυ... Καταλαβαίνετε ότι υπάρχουν σοβαρά κοινωνικά προβλήματα.

Γι' αυτό, λοιπόν, η προσπάθειά μας έχει μετατοπιστεί και προς την οικογένεια, γιατί το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο -και αναφέρομαι σε αυτά, αν και νομίζω ότι τα ξέρετε- της οικογένειας έχει να κάνει: (α) Με την έλλειψη κινήτρων για μάθηση, την ανυπαρξία προτύπων, αλλά και με το ότι οι γονείς δεν μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά τους στα μαθήματα, επειδή δεν γνωρίζουν, δεν είναι μορφωμένοι. (β) Με την παιδική εκμετάλλευση σε θέματα εργασίας, γιατί τα παιδιά αυτά εργάζονται. Τα στέλνουν κάθε Τρίτη στην Κουλούρα, κοντά στη Βέροια, στο παζάρι και εκείνη την ημέρα δεν υπάρχει παιδί στο σχολείο ή πάνε ελάχιστα. Αυτό δεν μπορούμε να το κόψουμε. Κάθε φορά που περνάω από το παζάρι, χαιρετάω όλο τον κόσμο, δυστυχώς. Και μια φορά όταν είχα πει σε ένα παιδί που του είχα θάρρος "γιατί είσαι εδώ;", "με

έστειλε η μαμά μου", μου απαντάει. Και θα έτρωγε ξύλο αν δεν είχε φέρει τόσα χιλιάδικα από το παζάρι. (γ) Με την υποβάθμιση της αξίας της εκπαίδευσης. (δ) Με προβλήματα στην κάλυψη βασικών αναγκών στο οικονομικό επίπεδο της οικογένειας, με την ανεργία των γονιών που οδηγεί μετά σε άλλα προβλήματα: αλκοολισμό, χρήση ουσιών, προβλήματα μέσα στη σχέση, συχνές μετακινήσεις για την ανεύρεση εργασίας, άρα όχι μόνιμη κατοικία, όχι μόνιμο σχολείο, και διαφορετικό σύστημα αξιών, διαφορετική ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, εννοιών μέσα στην οικογένεια, στην ηλικία που παντρεύονται τα παιδιά θεωρούν το σχολείο ως ένα είδος πολυτέλειας.

Επειδή τα είχαμε διαπιστώσει όλα αυτά, είπαμε να κάνουμε κάτι καινούριο. Να κάνουμε ομάδες με τις μητέρες και θέμα "Παιδί και σχολείο" στους χώρους όπου θεωρούσαμε ότι είναι πρόσφορο το έδαφος, όπως και να προσπαθήσουμε να δημιουργηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης, να μας γνωρίσουν καλύτερα οι μητέρες που ασχολούνται με τη φροντίδα των παιδιών, και να μπορέσουμε έτσι να επιτύχουμε τα παρακάτω: (α) να υπογραμμιστεί και να αναγνωριστεί η αξία του σχολείου (φυσικά κάναμε ομάδες, είχαμε βρει μια μητέρα, η οποία είχε δείξει ενδιαφέρον και άρχισε να μαζεύει και τις υπόλοιπες), (β) να μειωθούν οι ρεαλιστικοί ή όχι φόβοι σχετικά με τη φοίτηση των παιδιών, (γ) να καταγραφούν στοιχεία σχετικά με δυσκολίες που προκύπτουν από τη φοίτηση των παιδιών και δεν έχουν υποπέσει στη δική μας αντίληψη, (δ) να προωθηθούν μέτρα λύσης για τα προβλήματα πρακτικής φύσεως και (ε) να συσπειρώσουμε τις μητέρες, να αποκτήσουν την αίσθηση της ομάδας, τη δύναμη που αυτή έχει, και στη συνέχεια οι επόμενες προσπάθειες ήταν να τη φέρουμε σε επαφή με την υπόλοιπη κοινότητα, για να μπορέσει να έρθει σε επαφή και με τις υπόλοιπες μητέρες, για να μην υπάρχουν προβλήματα με τα παιδιά στο σχολείο. Αυτό πέτυχε. Το εφαρμόσαμε στην Κουλούρα, γιατί ήταν το έδαφος πρόσφορο. Θέλαμε να δούμε αν μπορέσει να λειτουργήσει έτσι και είχε καλά αποτελέσματα, δηλαδή άρχισαν μετά οι μητέρες να συζητάνε, να επικοινωνούν σε φάσεις που δεν είμασταν εμείς εκεί.

Θα θέλαμε σε μια δεύτερη φάση να έρθουμε σε επαφή και με τους πατεράδες, οι οποίοι απέχουν εξολοκλήρου.

Η επίτευξη του παραπάνω στόχου θέλαμε να φέρει τα ακόλουθα αποτελέσματα, κάποια από τα οποία πραγματώθηκαν και με αυτά θα κλείσουμε:

(α) Εγκατάσταση κλίματος εμπιστοσύνης μέσα από τη σταθερή μας παρουσία στον καταυλισμό, μέσα από τη "σταθερότητα του αντικειμένου" -για να χρησιμοποιήσω έναν όρο της ψυχολογίας-, ότι δηλαδή έχουμε ραντεβού την τάδε μέρα, θα είμαστε εκεί, ένα "άτυπο συμβόλαιο", ώστε να δείχνουμε συνέπεια.

(β) Κατανόηση της εφαρμογής του Προγράμματος και των θετικών αποτελεσμάτων σε αυτούς από την εφαρμογή τους.

(γ) Σοβαρότητα στην ανάληψη ευθύνη από τους γονείς σε θέματα εκπαίδευσης και όχι μόνο.

(δ) Κατανόηση της δύναμης που εμπεριέχεται σε μια ομάδα με κοινά προβλήματα και κοινές επιδιώξεις.

(ε) Ενίσχυση της αυτοπεποίθησης των γονέων για να πάψουν να είναι θεατές και να γίνουν πρωταγωνιστές σε πράγματα που τους αφορούν άμεσα. Και εδώ θέλω να συμπληρώσω το εξής: Είπε η συνάδελφος από το Ηράκλειο ότι όταν σταμάτησε και δεν μπορούσε να είναι η συνοδός των παιδιών στο λεωφορείο, σταμάτησαν να πηγαίνουν. Αυτό που θέλουμε να κάνουμε είναι να γίνουμε οι καταλύτες, ούτως ώστε όταν ολοκληρωθεί το Πρόγραμμα ή για κάποιον λόγο δεν είμαστε εκεί, να μπορούν αυτοί από μόνοι τους, να το κάνει η γειτονιά, να κανονίζεται ότι σήμερα εσύ θα πας που δεν έχεις δουλειά, θα πας εσύ το παιδί στο σχολείο, την επόμενη μέρα κάποιος από την άλλη οικογένεια.

(στ) Διευκόλυνση στην εκπαίδευση (να υπογραμμίσω, ωστόσο, για να μην γίνει παρερμηνεία, ότι αναφερόμαστε σε ένα μικρό ποσοστό διαρροών).

(ζ) Βοήθεια προς την τοπική αυτοδιοίκηση. Η συνεργασία μας μαζί της σε μερικά μέρη ήταν καλή, στην Ειρηνούπολη, όμως, εκεί που είναι ο

καταυλισμός, ήταν η χειρότερη μπορώ να πω. Το πρώτο νηπιαγωγείο πάντως μας βοήθησε. Συνεργαστήκαμε με την τοπική αυτοδιοίκηση, με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, οι οποίοι συνεχίζουν να είναι ανοικτοί σε θέματα που αφορούν τη φοίτηση των παιδιών σε εκείνο το σχολείο. Το τελευταίο μπορούμε να πούμε ότι αποτελεί πρότυπο και για τον υπόλοιπο καταυλισμό και τους υπόλοιπους γονείς, με αποτέλεσμα τα περσινά παιδιά του νηπιαγωγείου να φοιτούν κανονικά στην πρώτη δημοτικού, να μην έχουμε καμία διαρροή, παρά μόνο για σοβαρούς λόγους, και τα υπόλοιπα παιδιά που πήγαιναν σε άλλες τάξεις, όχι στο νηπιαγωγείο, να έχουν σταθερή φοίτηση. Υπάρχει μια μαγιά, ένα καλό πρότυπο, ένα θετικό πρότυπο, το οποίο έχει αλλάξει και τη στάση και τη διάθεση των δασκάλων και των διευθυντών. Ναι, τα παιδιά φέτος είναι πολύ καλά, δεν έχουμε διαρροές, δηλαδή δεν είχα ξανακιάσει το διευθυντή να το λέει αυτό και ήταν από τους αδιάφορους θα έλεγα. Αυτά. Σας ευχαριστούμε πάρα πολύ.